

a kik beszéd közben állandóan sok göcseji szót használnak.) A *czümpő*-t a *czémp* és *czempora* szavakkal összefüggő -ő képzős kicsinyítőnek tartom, azonban arról, hogy az alapszónak eredetileg mi lehetett a magánhangzója, nem tudok határozottan nyilatkozni.

PAIS DEZSŐ.

A *büntet* ige történetéhez. A *büntet* szabályellenes alkotású ige. Hiszen a *-tat, -tet* igeképző nem szokott főnévhez kapcsolódni, s itt mégis ez az eset forog fenn. SIMONYI ZSIGMOND ez anomáliának magyarázatára egy igen tetszetős megfejtést gondolt ki.

Volt t. i. a régi magyarban egy *-hot, -hét* összetett képző, a melylyel főnevekből műveltető igéket alkottak. Ilyen alkotásúak pl. *bűnhēt, helyhēt, hírhēt* (BécsC. 75), *kárhōt, mérgehēt, sárhōt, sebhēt, szélhēt, ügyehēt* stb. (NySz.). A legelől említett *bűnhēt*-nek egyik jelentése: „punio, strafen“, tehát ugyanaz volt, mint a mai *büntetnek*. SIMONYI megfejtése már most az, hogy „a *büntet* alkalmasint ebből a régi *bűnhēt* igéből módosult a *szüntet, vontat*-féle műveltetők példájára“ (TMNy. 453).

Ez a megfejtés azonban, bármily elmés is, el nem fogadható. Miért? Azért, mert a nyelvtörténet ellent mond neki. A *büntet* igének eredeti, régi jelentése ugyanis egészen más volt, mint a mai.

A *büntet* igére legrégebb adatunk a MünchC. 104. lapján fordul elő. Márkus evangelista, elbeszélvén Krisztus urunk keresztrefeszítését, a papok fejedelmével és az írástudókkal ezeket mondhatja: „Ha ð ʒs ifr̄nec kiral'a. ʒal'l'on le ma a' kereʒtr̄ol hōg laffue es higgūc. Es kie ð vele megfeʒeitettec vala *būntetic* uala ötet“.

Nyilvánvaló, hogy itt a *büntet* nem jelentheti azt, a mit ma jelentene. Hiszen a két lator csakugyan nem büntethette Krisztust. Lássuk, mit mond Márkus a latin Vulgatában: „Et qui cum eo crucifixi erant *conviciabantur* ei“ (Marc. XV: 32). A latin „convicior“ pedig mai magyarsággal annyit tesz, mint: *szidni, szidalalmazni*. A MünchC.-beli *büntet* jelentése tehát am. *szid, szidalmaz*.

Ugyanezt a jelentését megtaláljuk az ÉrsC.-ben is a példák és tanítások során: „Iolleheth mynden *bynteffen*“ (202). E szavak latin eredetije* meg van MIGNÉ, Patr. Lat. 184. köt. 1263. lapján: „quavis (te quisque) *convicietur*“. A *büntet* tehát itt is am. „convicior“. Ugyanezen vagy efféle jelentésben megvan a *büntet* az ÉrsC. más két helyén is. A 188. l.: „eʒeebnek eeleteth ne raghyatok, egyeeb eeleteth ne *byntheffethek*“. (MIGNÉNÉL, 184:1256. l.: „alienam vitam nou rodas, vitam alienam non *reprehendas*“). — A 204. l.: „ky betegfegeth zenwed es wr Iften ellen morgodyk az ythelō Iftennek ygaffa-

* Erre engem a magyar codexek forráskutatóinak főmestere, VARGHA DAMJÁN vezetett rá. Köszönet érte.

gath *bynthethy*“. (MIGXENÉL, 184: 1264: Qui infirmitatem patitur, et contra Deum murmurat, justitiam judicantis *accusat**).

És nemcsak a codexekben, hanem még a XVI. századnak különösen első felében megjelent munkák egyikében-másikában is megtaláljuk a *büntet* eme régi jelentését. Így PESTHI GÁBOR 1536-ban megjelent „Aesopus fabulái“ közt „A₃ gyermekrewl ees annyárol“ szólóban (68. l.): „ees m₃koron ezert igen *bijntetnek* ees mondanak nek₃ hog₃ nem chak lopo volna, hanem zeg₃ventelen₃s az ew z₃lehez...“ Itt a *büntetnek* a latinban ismét „*accuso*“ felel meg. — SYLVESTER 1539-ben megjelent Grammaticájában a „*criminator illum*“: *büntetem* azt, „*criminator ab illo*“ pedig: *büntettetem* attul (Corp. Gramm (57.). — Sőt még 1591-ben is a „*Dicta Graeciae Sapientum*“-ban (a C. lapon) a „*Feras, non culpes, quod vitari non potest*“ így van fordítva: („El *szenued*, ne *büntesd* az mit el nem tauoztathatsz“).

Nemcsak az irodalmi nyelv, hanem a XVI. századi köznyelv is ismerte még a *büntetnek* e régi jelentését. A M. Leveles Tár I. kötetében a 240. lapon egy 1557-ben írt levélben olvassuk e sorokat: „Az Wristenerth kerem kegteket, hog' ez lewelet ne erche senky, mert mostis azzal *byntetnek* mynket, hog' my tartywk keg: hirrel“. A *büntet* itt is annyi mint: „*accuso, culpo*“. — Ugyanitt a 309. lapon a *bynthethes* a mai „bepanaszolás, gyanúsítás“ értelemben van használva.

Ime tehát mindjárt nyolcz vagy kilencz régi, XV. és XVI. századbeli adat,** a mely mind azt bizonyítják, hogy a *büntet* eredeti jelentése: „*convitiator, criminator, accuso, culpo, reprehendo*“, nem pedig „*punio*“. Ez a tényállás halomra dönti SIMONYI fent említett magyarázatát.

Csodálatos véletlen, hogy a NySz.-ban ez adatok közül egyet le nem egy sincs meg, pedig MünchC.-t és Pesthi Gábor Fabuláit a NySz. számára éppen maga SIMONYI ZSIGMOND dolgozta föl. És a mi még csodálatosabb, ez adatok legtöbbször MÁTYÁS FLÓRIÁN „Magyar Nyelvitkaságok“ cz. értekezésében már 1865-ben közzétette, jelentőségüket is fejtegette, még pedig a jól hozzáférhető Nyelvtud. Közl.-ben (4: 197). A NySz. szerkesztői ebből a nagybecsű értekezésből sem szereztek a főntebbiekről tudomást.

Az eddig mondottakból kitűnik, hogy a régi *büntet* azon csekélyszámú igéink közé tartozik; melyekben a műveltető képző nem valamivé tevést vagy levést, hanem valamiről formált ítéletet fejez

* Az *accuso* különféle jelentéseire nézve vö. Thesaurus Lingv. Lat. I: 355.

** A Társaságunktól 1912-ben kiadott „Két legrégebb magyar nyelvű nyomtatvány“ egyikében, a Heyden-Sylvester: Puer. Coll. Form. 68. lapján az „Orfaaghol *bynthecch₃* enghemeth“ (Zeichstu mich denn diepstals) mondatban is „vádol“ a jelentése.

ki (vö. Szinnyei, NyH.⁴ 65). Ilyen a *kárhozzat*. Rendszeren nem azt jelenti, hogy kárhozzottá t e s z, hanem azt, hogy kárhozzatosnak tart; ilyen a *vétkesít* (NySz.), a mely szintén azt jelenti, hogy valakit *vétkesnek* tartunk; ugyanilyenek az újabb *hibázzat*, *következzet*, *érdemesít*, *gyanúsít*, *helytelenít* igék is. Nem igen tudom bizonyítani, de a lehetősége talán nincs kizárva, hogy a régi *büntet* a föntebb emlegetett *bűnhet*, *bűnhötik* ige más ik jelentésének (pecco, delinquo, NySz.) szintén ilyen *-tet* képzőjű származéka s hogy az így keletkezett *bűnhetet* igéből épp úgy rántódott össze, mint a *hírdet* a *hírhedet*-ből (TMNy. 458), a *mérgedik* a *mérgehedik*-ből (NySz. és MTsz.), és az *elegendő* az *elegendendő*-ből. (Nyr. V : 262.)

A régi jelentés átváltozása az újra a XVI. sz. elején indulhatott meg (az első adatok: Jord. és ÉrdC., vö. *megbüntet*, a NySz.-ban) s a század vége felé már teljesen be is fejeződött. A jelentés-változás magyarázata, mai szavakkal élve, valószínűleg az, hogy „a büntetésre érdemesnek tart“ könnyen felvehetette a „büntet“ jelentést.

SZILY KÁLMÁN.

NYELVTÖRTÉNETI ADATOK.

Régi magyar női nevek.

Nyelvtörténetünkkel foglalkozók előtt felesleges bővebben fejtegetni, hogy szókincsünk, hangtanunk és alaktanunk mily gazdag forrását képezik az okiratbeli magyar személy- és keresztnévek. S mégis történeti és nyelvészeti irodalmunknak alig van elhanyagoltabb ága, kiaknázatlanabb ere, mint a magyar onomatologia. Kifejezetten e tárgygal mindössze egy megkezdett, de az első füzettel abbanmaradt mű és néhány hosszabb értekezés foglalkozik általánosságban s valamivel több egy-egy név vagy névcsoport magyarázata szorító czikkecske.* Okleveles anyagunkat is feldolgozó tör-

* IFJ. KUBINYI FERENCZ: Nomenclator Hungarorum antiquorum. A régi magyarok személynevei. Budapest, 1892. 1. füz. A-Áron. (Több nem jelent meg, a kiadatlan rész kéziratának felkutatása a magy. történet- és nyelvtörténetirodalom elsőrangú feladata.)

JERNEY JÁNOS: Szózat író-társaimhoz a' magyar Onomasticon ügyében. (Magy. Nyelvkincsek II. 82—91.)

MELICH JÁNOS: Szláv jövevényszavaink. I. k. 2. rész. Budapest, 1905. A magy. nyelv keresztény terminológiája. (Szláv eredetű nevek 100—135. l. Német eredetű nevek 135—151. l. Latin-görög eredetű nevek 151—210. l.)

VÁMBÉRY ÁRMÁN: A magyarok eredete. Budapest, 1882. (Hun-avar szó- és névlajstrom 39—53. l. Bolgár szó- és névl. 67—76. l. Khazár szó- és névl. 91—95. l. Besenyő szó- és névl. 118—127. Krónikáink magy. nevei 182—187.)

CSEPLŐ PÉTER: Magy. Onomasticon I. Századok 1872. 269. l.

NAGY IMRE: Magy. Onomasticon II., u. o. 341. l.

NAGY GYULA: Magy. Onomasticon III., u. o. 488. l.

PESTI FRIGYES: Okiratbeli személynevek. M. Nyőr V. 509—511. l.

KUBINYI FERENCZ: Magyar keresztnévek, u. o. XVIII. 86—89.

U. az: A régi magyarok személynevei. (Mutatvány a szerző ily című nagyobb művéből.) Turul III. 172—180.